

Nobelföreläsning av Peter Handke

Nobelpristagare i litteratur 2019

SVENSKA
AKADEMIEN

© NOBELSTIFTELSEN 2019

Generellt tillstånd beviljas för publicering i tidningar på alla språk från och med 7 december 2019, 17.30 (svensk tid).

För publicering i tidskrifter eller böcker krävs, såvida det inte gäller sammanfattningar, Stiftelsens medgivande.

När det gäller all publicering av föreläsningen i dess helhet eller i längre avsnitt måste ovan understrukna copyrightnotering anges.

»Spela spelet. Var inte huvudpersonen. Sök konfrontationen. Men sök inte någon fördel. Undvik baktankarna. Förtig ingenting. Var mjuk och stark. Ge dig in i leken och förakta segern. Iaktta inte, kontrollera inte, utan håll sinnesnärvaron beredd på alla tecken. Bli berörd. Visa dina ögon, locka de andra ut på djupet, se till att det finns rymd och betrakta alla i den bild de skapat av sig själva. Fatta bara beslut i entusiasm. Du får misslyckas. Ha framför allt tid och ta omvägar. Se till att lyssna till träd och vatten. Stig in där du har lust och unna dig solen. Glöm bort de anhöriga, öka de okändas tillförsikt, böj dig ner efter bisaker, ge dig av ut i det folktomma, strunta i ödesdramat, skratta ut konflikten. Rör dig i dina egna färger, tills du har rätt och lövens sus är ljuvt. Gå över byarna.«

Det sa för snart fyrtio år sedan en kvinna till en man i början av en lång dramatisk dikt kallad »Över byarna«.*

När jag var barn berättade min mor alltid, när det var dags för sådant och tid fanns, om människorna i byn – på slovenska »Stara Vas«, på tyska »Altes Dorf« (den gamla byn); inga historier, utan korta, och ändå, åtminstone i mina öron, otroliga händelser. Det kan hända att mor också berättade det för mina syskon. Men för mig är det som om jag vid varje tillfälle var hennes enda publik.

En av händelserna skildrades så här: På en av bondgårdarna, nästan halvvägs upp i bergen, arbetade en efterbliven (eller som det på den tiden hette »en svagsint«) kvinna som piga. Hon blev våldtagen av godsherren och fick ett barn som frun i huset emellertid övertog modersrollen för. Pigan, den riktiga modern, var strängt åtsagd att hålla sig borta från sitt barn. I barnets ögon var den andra kvinnan modern. Och en dag fastnade detta lilla människoväsen, som redan var utrustat med talförmåga,

i stängslet vid utkanten av bondgården under ensam lek och trasslade in sig mer och mer. Barnet skrek och skrek, tills plötsligt den efterblivna, den »sinnesslöa«, eller, med det ord som min mor använde, på den dialekt som talas i området mellan Saualpe och Karawanken, »Treapnen«, kom springande dit. Blixtsnabbt hade barnet lösgjorts från stängslet. Men efteråt kom då barnets fråga till den förmenta modern som även hon till slut skyndat dit – när pigan redan återvänt till sitt arbete, i stallet eller på fälten – : »Mor, varför har Treapnen så mjuka händer?«

I boken *Kort brev till långt farväl** har den här berättelsen blivit en sång, en ballad, som någon sjunger på en nattbar i Philadelphia/Pennsylvania/USA, med det från strof till strof upprepade skriket från sångaren: »Och det barnet var jag! Och det barnet är jag!«

De flesta andra händelser som min mor berättade för mig handlade om familjens anhöriga eller om släkten, och huvudpersonen var nästan alltid en av hennes båda i världskriget »på ärans fält stupade« bröder. Jag vill försöka skildra två sådana korta men för mitt författarliv avgörande episoder. Den första handlade, och handlar, om min mors yngre bror, den allra yngste i vårt hem då under mellankrigstiden, låt oss säga att det var 1936. Det var en natt mitt under hösten, och det var till och med före gryningen, och Hans eller, på det slovenska byspråket Janez eller Hanzej, som redan varit hemifrån en månad, hade befunnit sig som internatelev på det så kallade »Marianum«, ungefär fyrtio kilometer västerut, på det förkommande prästseminarister avsedda internatet i Klagenfurt/Celovec, huvudstad i Kärnten. Djup nattlig tystnad kring bondgården, den första tuppens galande ska ännu dröja länge. Och nu, plötsligt, ljudet av hur någon sopar gårdsplanen med en kvast. Och den som sopade, och sopade, och inte slutade att sopa gårdsplanen i mörkret, det var familjens minsting,

fortfarande nästan ett barn. Och det var hemlängtan, domotožje (på slovenska utan artikel), som på vägen från staden fått honom att återvända till byn. Han, det bör tilläggas, var en bra – en entusiastisk elev och flitig studerande, och han hade tidigt samma natt hoppat ut genom ett fönster på bottenvåningen av sitt internat och gett sig ut på vandring hemåt längs den på den tiden ännu inte asfalterade landsvägen. Men i stället för att gå in i huset – ingen dörr var någonsin låst –, tog han kvasten och sopade gårdsplanen framför huset. Den här dagen var nämligen, berättade min mor, en »lördag«, dagen före söndagen, »och på lördagen sa man: gårdsplanen ska sopas!« Och brodern sopade och sopade, tills dagen långsamt grydde och någon på bondgården – i fantasin är det inte någon av föräldrarna utan hans syster – hämtade in honom i huset. Han återvände aldrig till det »Biskopliga seminariet för gossar« utan gick i lära som snickare eller timmerman i en grannby.

Den här händelsen spökar, förvandlad närmast av sig själv, utan minsta påverkan, från första stund i mina böcker, i mina episka exkursioner respektive mina enmans-expeditioner. I den följande händelsen har en sådan metamorfos ännu inte ägt rum, eller om Gud, ödet eller något annat så vill, kommer den att äga rum. Efter den bok som heter *Upprepningen*: »Den andra upprepningen».*

I slutet av augusti, början av september 1943, berättade min mor, var den andre, den äldste av bröderna, tillbaka från den ryska Krimfronten i ett par veckor på »hempermission«. Och det slumpade sig så, att när han steg ut ur postbussen så var den första person han träffade den människa som i dessa trakter hade ansvaret för att delge olycksnyheterna från kriget. Denna person var precis på väg till byn och just till deras hus med nyheten att den yngste brodern på tundran dött »en hjältes död för fosterlandet«.

Och eftersom dödens budbärare av en slump hade en av de anhöriga i huset framför sig behövde han inte gå hela vägen. Han överlämnade underrättelsen till den på permission hemvändande. Sedan hände följande: Gregor gick hem, hälsades med sång och jubelrop – så som min mor ofta jublade när hon var ung –, men han hemlighöll under alla permissionsdagarna för familjen broderns död, »Tundraynglingens«, som denne kallade sig själv i sina brev från fronten. Under den återstående tiden undvek Gregor, med de ord min mor som berättare använde, i fredstid »den mest praktiske i familjen«, huset, föräldrarna, systemen och också den egna byn Stara Vas, och drev omkring från morgon till kväll i grannbyarna, ibland också på natten, i Encelna Vas, i Lipa, i Ruda, i Globasnica, i Diekše, i Rinkolah, i Krčanje, där han dock, om det var bland människor han kände eller ännu bättre inte kände, enligt min mor »kunde gråta ut. – Gråta ut? Han den enögde? – Så ni pratar. Han slutade aldrig gråta. Ska aldrig ha slutat gråta.« Och inte förrän sista dagen, på väg till bussen som skulle föra honom tillbaka till kriget, överlämnade han dödsbudet till sin syster, som var den enda han ville ha som sällskap. Och några veckor senare låg även han »i främmande jord, må den vila lätt på honom!« (enligt dödsrunan, och senare enligt minnesplattan på kyrkogården).

I den dramatiska dikten med namnet »Över byarna« vänder sig mot slutet, som utspelas på en kyrkogård, den kvinna som talade i början åter till mannen, bipersonen, men framför allt till de andra *dramatis personae*, huvudpersonerna, systemen och brodern, som förklarar krig mot varandra och sig själva, och denna kvinna, kallad »Nova«, som alltid har svårt för att tala, säger så här:

»Det är bara jag här, en avkomling från en annan by. Men ni kan vara säkra på en sak: ur mig talar den nya tidsålderns anda, och den säger er nu

följande. Ja, faran existerar, och det är bara därför jag kan tala som jag gör: under motstånd. Så lyssna nu till min dramatiska dikt. – Visst är det rätt att inte längre drömma för sig själv, men väck inte varandra med hundskall. Ingen av er är den skyldige, och just i era utbrott av förtvivlan har ni kanske lagt märke till att ni inte är förtvivlade. Om ni vore förtvivlade, skulle ni redan vara döda. Låtsas alltså inte i otid att ni är ensamma människor. Det stämmer visserligen att det i er historia inte finns någon enda varaktig tröst. Men släpp ert grubbel om varat eller icke-varat: varat är och kommer att fullföljas i tanken, och icke-varat kan inte tänkas. Förstå att ni är lika – förstå att ni liknar varandra. Det är bara jag som säger detta. Men jag är inte *bara* jag. Jag-jag kan vara det lättaste och ömsintaste under himlen, och samtidigt det allomfattande – det avväpnande. »Jag!« är den enda hjälten – och ni ska vara de avväpnande. Ja, jaget är det enda mänskliga naturväsen som upprätthåller människan! Kriget är långt borta härifrån. Våra härskaror står inte grå i grått på grå betongvägar, utan gula i gult på gula blombottnar. Det är möjligt att buga sig inför blomman. Det går att tala med fågeln på sin kvist. Så sörj i den med konstgjorda färger färdigproducerade världen för naturens återupplivande färger. Det bergsblå *finns* – pistolhölstrets brunhet finns inte; och den eller det man känner till från tv känner man inte till. Våra skuldror håller himlen uppe, och linjen mellan jorden och himlen går bara genom oss. Gå långsamt och bli på det sättet själva till den form utan vilken inget fjärran kan ta gestalt. Naturen är det enda varaktiga löftet. Visserligen kan den varken vara tillflyktsort eller utväg. Men den utgör måttet: som dock måste avläsas varje dag. Molnen som drar förbi gör er långsammare även när de jagar vidare. Vem säger att misslyckandet är nödvändigt? Har ni inte ert krig bakom er? Förstärk därför den fredliga samtiden och visa lugnet hos de överlevande. Det som långt bortifrån såg ut som dödens hotande skalle visar sig när man kommer

närmare vara en barnlek. Skaka luft i den årtusendegamla bädden. Strunta i de barnfrämmande tvivlarna. Vänta inte på ett nytt krig: fredligast är de som står i kontakt med naturen. Erbjud inte era efterkommande djävulsprofilen. Styrkans hus, det är den andres ansikte. Här, nu, firas tacksamhetens fest. Så låt det inte sägas om er att ni inte har använt freden till verksamhet: ert arbete ska ha en verkan – lämna något vidare. Men bara de som älskar lämnar något vidare: älska en sak – det räcker till allt. När jag älskar dig vaknar jag upp och möter mig själv. Även om de flesta inte kan lyftas högre, så ska ni vara de som kan lyftas högre. Rikta blicken bort från de djurlika tvåfotingarna. Existera verkligen. Följ karavanmusiken. Gå ända tills flyktlinjerna visar sig i virrvarret; så långsamt att världen på nytt tillhör er, så långsamt att det står klart på vilket sätt den *inte* tillhör er. Ja, håll er för alltid borta från den makt som uppträder som makt. Klaga inte över att ni är ensamma – var ännu mer ensamma. Förmedla suset. Berätta om horisonten, så att det sköna inte alltid visar sig vara ingenting. Berätta om livsbilderna för varandra. Det som var bra ska finnas. Bli långsammare – och uppfinn: förvandla era oförklarliga suckar till mäktiga sånger. Vår konst måste ha människans skrik mot himlen som mål! Låt er inte övertalas att avstå från skönheten – den skönhet som skapats av oss människor är djupt gripande. Försök lösa gåtorna som samtidigt förtydligar den särskilda gåtan. Lägg märke till en sak: så fort ni får en stickande blick från ett barn som kommer emot er, så är det ni som är orsaken. Det kommer att vara ert öde att anta många förklädnader, och mången upprymd mystifikation är att föredra framför alla slags offentliga sanningar. Spela med i vardagens upptåg. Det tillhör spelet att förlora sig. (Och ändå: stolt går bara den omaskerade!) Gå ut i okända världsdelar och låt de illusionslösa flina: illusionen skapar kraften till visioner. Ja, förmedla, uppfyllda av längtan till formen, en hel värld – hänskrattet det utlöser har inget medvetande, det är

de själsliga kadavrens dödsrosslingar. De döda är ert kompletterande ljus. Bry er inte om att ni är oförmögna att tala till dem: en stavelse räcker. Men tänk ännu mer på våra ofödda. Avla fredsbarnet! Rädda era hjältar! De ska bestämma: krig, lämna oss i fred. Ni människor härifrån: det är ni som är ansvariga. Låt inte inbilla er att ni är de ofruktsamma vid världens slut. Vi är lika nära ursprunget alltid. Kanske finns det inga platser i en vildmark längre. Men det vilda, alltid nya, är fortfarande: tiden. Klockornas tickande har ingen mening. Tiden är vibrerandet som även hjälper oss genom detta förbannade århundrade. Tid, nu har jag dig! Nu är den heliga dagen. När ni helgar arbetet kan ni känna det. Det finns kanske ingen förnuftig tro, men den förnuftiga tron på gudalik rysning existerar. Se undret och glöm det. Skapa den stora meningen. Glädjen är den enda rättmätiga makten. Först när ni gläds är allt i sin ordning. – Det kvarstår ändå att det i vår gemensamma historia inte finns någon varaktig tröst. Vem avgör? De makthavande barnamördarna kommer undan ostraffat. Lugn råder bara då och då: de porlande brunnarna byggs om till barrikader. Hoppet är det falska vingslaget. Glädjeförstörarna är överallt. När vi går under glädjens sol sväljer vi bitterheten långt ner i vårt innersta. Kära människor här från trakten: skriken av fasa kommer att fortsätta i evighet. Er bön om nåd väcker bara tecknen från Intet. Så res er upp och betrakta mannen i svart kostym och vit skjorta. Se kvinnan som står på en balkong i solen på andra sidan floden. Bevisa med era medel vårt mänskliga trots! Varje ändå så flyktig kyss är en välsignelse. Och gå nu tillbaka var och en till sin plats. Demonisera rummet, genom upprepning. Formen är lagen, och den upprättar er. Den eviga freden är möjlig. Hör karavanmusiken. Var undersökande-vetande, riktade mot himlen. Håll er till denna dramatiska dikt. Gå alltid till mötes. Gå över byarna.«

Om de små händelser min mor berättade för mig har gett mig impulsen till mitt nästan livslånga författarliv, så har det också varit konstverk, och inte bara böcker, utan i lika stor utsträckning bilder och filmer (framför allt John Fords »western«-filmer och japanen Yasujirō Ozus »eastern«-filmer), och låtar (på sistone, till exempel, de som sjungits av Johnny Cash och Leonard Cohen) som i toner och klanger uppenbarat livsnödvändiga former och rytmer eller, mer anspråkslöst uttryckt, skänkt impulser och drivkrafter. De tidigaste impulserna och drivkrafterna kom dock inte från konsten utan berörde och genomsyrade mig som barn i de slovenskt-slaviska religiösa litaniorna under de romanska valven i kyrkan i närheten av födelseorten Stara Vas. Och dessa monotona och samtidigt så melodiska klagorop som riktas till himlen genomtränger alltjämt den nu sjuttiosjuårige och skänker honom kraft att andas; knäpper på strängarna längs min fortsatta författarväg; nynnar himmelska skalor och kadenser, tonlösa, så som i den märkligt långa till Guds moder riktade lauretanska litanian; de få bönerop som citeras här, av de kanske hundra namnen och klagoropen, lämnas medvetet översatta (endast respektive responsorium klargörs: »Prosi za nas« = Be för oss!):

Mati Stvarnikova – prosi za nas

Mati Odresenikova – prosi za nas

Sadež modrosti – prosi za nas

Začetek našega veselja – prosi za nas

Posoda duhovna – prosi za nas

Posoda časti vredna – prosi za nas

Posoda vse svetosti – prosi za nas

Roža skrivnostna – prosi za nas

Stolp Davidov – prosi za nas

Stolp slonokosteni – prosi za nas

Hiša zlata – prosi za nas

Skrinja zaveze – prosi za nas

Vrata nebeška – prosi za nas

Zgodnja danica – prosi za nas

För några år sedan var jag i Norge, tack vare Henrik Ibsen. Men det är inte dramatikern och hans och vår *Peer Gynt* som jag till slut – »zu guter Letzt«, kära tyska uttryck – tänker berätta om, utan om två lika små som oerhörda norska händelser. Den första handlar om en av de fem eller sex livvakter, *bodyguards*, som jag fick tillbringa en hel eftermiddag och kväll tillsammans med. Sent på kvällen reciterade nämligen denne man på en stillsam bar vid hamnen i Oslo egna dikter som han sparat på sin mobiltelefon, först på norska, sedan på engelska, och det var enbart kärleksdikter, mycket ömsinta.

Och under en av de följande kvällarna, som jag till slut tillbringade ensam, på vandring kors och tvärs genom ett vid midnatt folktomt Oslo (eller Kristiania, som huvudstaden fortfarande heter i *Svält* av den unge Knut Hamsun), stötte jag framför ett upplyst bokhandelsfönster på silhuetten av en man, och när jag ställde mig bredvid honom vände han sig mot mig och pekade på en av böckerna i skyltfönstret. »Titta, där är min första bok!«, sa han. »Och den kom ut idag! Det är själva utgivningsdagen!« Det var en mycket ung människa, nästan ett barn fortfarande, eller hellre: en riktig »yngling«. Och han glädde sig – precis som bara ett barn kan glädjas. Och den glädje han utstrålade, författaren, upphovsmannen, har ännu inte slocknat. Måtte den aldrig slockna!

Så jag tar tillvara möjligheten att i det här ögonblicket hälsa till de två, mannen vid hamnen i Oslo och den unge mannen framför bokhandelsfönstret, västerut eller vart nu hälsningen riktas.

Samtidigt kan jag bara beklaga att jag inte kan läsa upp någon av min dåvarande livvakts kärleksdikter; visserligen kopierade jag några av dem den där kvällen, men jag har blivit av med papperslappen. I stället läser jag nu en annan dikt, av en *soulgard*, en själsväktare (jag ber er ha överseende med ordleken):

[– – –]

Översättning: Ulf Peter Hallberg

*

Över byarna : en dramatisk dikt / översättning av Margaretha Holmqvist. Stockholm : Radioteatern, 1986. Originaltitel: Über die Dörfer, 1981. I Nobelföreläsningen har översättningen gjorts av Ulf Peter Hallberg från det original Peter Handke citerar.

Kort brev till långt farväl : roman / översättning av Margaretha Holmqvist. Stockholm : Bonnier, 1975. Originaltitel: Der kurze Brief zum langen Abschied, 1972

Upprepningen : roman / översättning av Margaretha Holmqvist. Stockholm : Bonnier, 1988. Originaltitel: Die Wiederholung, 1986

Svenska Akademien har sina lokaler i Börshuset, som ligger vid Stortorget i Gamla stan i Stockholm. Byggnaden uppfördes under åren 1767–78 av Erik Palmstedt. Den nedre våningen var avsedd för Stockholmsbörsen och övervåningen för Stockholms borgerskap. Från 1860-talet tjänstgjorde Börssalen som stadsfullmäktiges sessionssal.

Akademien har alltid firat sin högtidsdag i Börssalen, men i övrigt har man tidvis varit husvill. Först 1914 blev lokalfrågan löst. Man fick då genom en donation möjlighet att för all framtid förvärva nyttjanderätten till Börshusets övervåning inklusive Börssalen samt vinden. Definitivt flyttade man in först 1921, då Stockholms nya stadshus stod färdigt.